

A FINANSZÍROZÁS KÉRDÉSEI – PÁRHUZAMBAN A PEARLE* KONFERENCIA TÉMÁIVAL

A szegény embernek tökéletesnek kell lenni

(Balzac: Az élet iskolája)

*A kultúra finanszírozás örökzöld téma az utóbbi évtizedben. A pénztelenség okai, a pénzszerzés lehetőségei számos konferencia és fórum témájául szolgálnak. A szakemberek történelmi, gazdasági indokkal igyekeznek meghatározni az előzményeket, és ezekből okulva reménykednek abban, hogy változtatni tudnak a helyzeten. A következő oldalak rólunk szólnak: a kultúra létének és támogatásának újkori történetéről, az 1989 óta bekövetkezett változásokról, azokról az intézkedésekről, intézményekről és szervezetekről, amelyek ma a kultúrát támogatni hivatottak. Hogy a rendszer nem működik olajozottan, azt mindenki érzi. Hogy ennek mi vagy ki az oka, eltérőek a vélemények. Jó-e ami most van, vagy nem; ha nem, akkor ki a hibás? Az, aki rosszul pályázik vagy az, aki rosszul pályáztat? A dolog érdekessége, hogy az alább megszólaló közéleti szakemberek nem ugyanazon a kerekasztal-beszélgetésen mondták el véleményüket, mégis egy cím alá szerkeszthető elmélkedésük. Két, egymásról talán nem is tudó konferencia alkalmával hangzottak el e dokumentumértékű fejtegetések: a Villányi úti Konferenciaközpontban 1997. november 4-én megrendezett Kulturális Pályázatok Fórumán, amelynek címe A kultúra pénze 1998 volt, valamint a **pearle*** konferencia november 27.-i nyitónapján.*

Államfora: Kuratorkrácia

A jelenlegi finanszírozás jó oldalai
Gombár Csaba megfogalmazásában
1997. november 4-én, A kultúra pénze 1998
Kulturális Pályázatok Fórumán

Az első fontos dolog, amit ki kell jelentenünk a kultúra mai magyarországi finanszírozásával kapcsolatban, hogy minden pénznek örülnünk kell, ami rendelkezésünkre áll.

Igaz ugyan, hogy az állami felelősséget semmilyen formában nem lehet privatizálni, de figyelembe kell venni, hogy van egy világméretű, nagyon határozott regresszió, amely a legkülönbözőbb országokat – kicsiket és nagyokat egyaránt – követésre kényszeríti. A költségvetést le kell faragni, a közkiadásokat csökkenteni kell. A versenyképesség előfeltétele a világban ugyanis az állami és közkiadások minimumra faragása; akinek ez sikerül, megveregetik a vállát. Magyarország így tudott előre lépni a nemzetközi megítélés szintjén. Jelen pillanatban – a legkompetensebb amerikai gazdasági lapok – címlapon említik és példa nélkülinek tartják a mi pénzügy fejlődésünket. Ez azért fontos számunkra, mert ez alakítja a befektető bankárok véleményét is. Ilyen körülmények között méltányolni kell, hogy a kultúra jelenlegi finanszírozásában még nem szűnt meg a közpénzek jelenléte. Ennek természetesen megvan a közgazdaságilag hitelesített, okszerű magyarázata.

Jelenleg Magyarországon kettős hatás érvényesül a kultúra mozgásában. Egyfelől fokozódó piaci hatásokkal kell számolni, másfelől azonban továbbélnak a központi szabályozás bizonyos formái. Gyakran hangzik el a vád, hogy a kultúrát elhagyta, cserbenhagyta az állam, ugyanakkor kevés szó esik arról, hogy ezzel párhuzamosan óriási szabadság uralkodik a piacon.

Magyarországon nem alkalmaztak sokkterápiát ezen a területen. Hosszú távon pedig ez kevesebbe került volna. Lassú változás kezdődött a rendszerváltással egyidőben, amelynek következtében lehetővé vált a változások figyelembevétele, az alkalmazkodás. A kialakult kreatív sokszínűség anyagi bázisa elég nehezen megfogható – talán éppen ez a legnagyobb probléma. Szivárgások révén jut pénzhez: különböző források, különböző támogatási elvek, különböző fizetési technikák készítetik ügyeskedésre a kultúra résztvevőit.

Mindebben csak a létező világdívat vonulatai jelennek meg: csökkenteni az állami költségvetést, megrendelésre művelni a kultúrát. Az államilag erre a célra fordított pénzek jelentős része is alapítványokon keresztül jut az érdekeltekhez, a kuratóriumban azonban már nem politikusok és nem is hivatalnokok, hanem (optimális esetben) független szakértők ülnek. Lehet, hogy így a kelletnél többen foglalkoznak a finanszírozás technikájával, de legalább ilyen arányban növekedett meg a

felhasználók mozgásterét is. Így már elérhető a sokakat sokáig irritáló „egyetlen racionalitás” elve; különböző racionalitások léteznek. Többféle érték, többféle filozófia érvényesül(het). Szabadon lehet pályázni, csökkent a főnökségnek való kiszolgáltatottság.

Nagyon sokak ezzel szemben azt gondolják, hogy igenis, megrázkódtatás volt, ami az utóbbi években történt. Régióinkban teljes, prosperáló tartott iparágak mentek tönkre, az ottani tevékenység a nullával vált egyenlővé. A kultúrában alkalmazott lassú változás azonban biztosította a versenyszituációk, a piaci helyzet átgondoltabb, kevesebb veszteséggel járó kialakítását.

Sokan kérdezik, mi a sokkterápia, ha mindez nem nevezhető annak? Például az, ha Magyarországon a jelenleg is hagyományosan működő egyetemi, akadémiai rendszert úgy, ahogy van, a leghatározottabban megszüntetik. Megszólalhat az ellenkérdés is: ha az a bizonyos sokkterápia hosszú távon valóban kevesebbe került volna, miért nem alkalmazták? Annyi mindent felvállaltak az utóbbi évek politikusai, ezt miért nem? Nos, az ezzel járó zűrzavart azért senki sem merte felvállalni. Pontosan azért, mert enélkül is éppen elég megrázkódtatásban volt része a felnőtt lakosságnak

Az így kialakult kultúrafinanszírozás jó oldala az is, hogy minden vonatkozásban pluralizmusról beszélhetünk: a többes számúság vonatkozik a forrásokra (lehet-

nek például hazaiak vagy külföldiek), a szférában dolgozók státuszára (lehet magán, közalkalmazotti és még sokféle), a megjelenő filozófiákra és az azokat megjelenítő technikákra. Befolyásoló tényező lehet az alapítványokban, kuratóriumokban dolgozók különböző ízlése, elképzelése, törekvése. Ha nem így lenne, önmagától is felvetődne előbb-utóbb a racionalizálás ötlete: jó lenne együttműködni az alapítványoknak, meg kellene próbálni profilt tisztítani. Sikerült azonban ezt elkerülni, éppen a többféle finanszírozási rendszer miatt. ezért tehát nem szóbotlás, ha többféle racionalitásról beszélünk vagy írunk; éppen az a jó ebben a rendszerben, hogy többféle racionalitás van, és nincs köztük uralkodó, más észszerűséget kizáró racionalitás. Ha ilyen netán belép a rendszerbe, azonnal elindul a központosítás, elkezdnek munkamegosztást csinálni, profilt tisztítani, vagyis minden diszciplínával csupán egyetlen helyen lehet jelentkezni. Ha valaki kezébe veheti a dolog irányítását, lényegesen racionálisabb megoldás születne, hiszen mennyi energia, pénz folyik el itt meg ott, mert egy-egy dologgal több helyen is lehet pályázni.

Éppen ezek miatt a tényezők miatt tartom elfogadhatónak, sőt kedvezőnek magyar kultúrafinanszírozást a jelenlegi állapotban.

Magának a konkrét pályázati rendszernek is megvannak a jó oldalai. Mert viszonyíthatnánk a parancsokat osztogató tervgazdálkodási szisztémához, ahol adott a központi irányítás. De viszonyíthatjuk a nyílt piacgazdasághoz is, ahol a kultúra területén tevékenykedők egyértelműen ki vannak szolgáltatva a megrendelőnek. A mi finanszírozási rendszerünk jelenleg a köz- és más pénzekkel lehetőséget ad a két szélsőség között, és a pályázatás technikáját használva működhet. Ebben az esetben kifejezetten jó dolog, hogy aki pályázik, több helyen próbálkozhat és nincs kiszolgáltatva a felettesének. A tudomány, művészet művelői már nincsenek besorolva, nem egy adott kapcsolat jó vagy rossz minőségén múlhat a sorsuk. Ma már nem lényegesek ezek a hűbéri típusú besorolások, valamilyen szférában mindenki „szimpatikus” lehet. Rossz nyelvek szerint ma Magyarországon „államformája” a KURATOKRÁCIA, vagyis a kuratóriumok uralmának korát éljük. Némi igazság lehet ebben a megfogalmazásban, különösen, ha az adott intézmények

nem mindig a legmegfelelőbbben működnek, de ezek amúgy sem örök intézmények, folyamatosan változnak. Ha egy alapítvány alapszabályzata szerencsésen van megfogalmazva, kötelező rotációt ír elő.

Az is a pályázati rendszer demokratikus vonásai közé tartozik, hogy egyszeri sikertelenség még nem jelent vereséget; az illetőnek nem lesz priusza, legközelebb tiszta lappal, esélyesen pályázhat ugyanannál az alapítványnál – miközben folyamatosan pályázhat más alapítványoknál is.

Tudomásul kell azonban venni, hogy a pályázati rendszer, ez a sok alapítvány nem adhat tehetséget, képességet. Mégis lehetőséget biztosít kulturális tevékenység megvalósítására. És ha vannak is esetleg működési zavarok, a működési technikát illetően mégis a pályázati rendszer a legjobb a világban.

Nem sokterápia, de nem sok terápia

A jelenlegi finanszírozás árnyoldalai

Harsányi László,

a Sonda Ipsos igazgatója szerint

1997. november 4-én, A kultúra pénze 1998

Kulturális Pályázatatók Fórumán

A kultúra sok ágon finanszírozott területté vált. Megmaradt az állami ág, a helyi önkormányzatok (részben köteleességből, részben belátásból), a Nemzeti Kulturális Alap, amelynek nagyon megnőtt a szerepe az utóbbi években, és közel két milliárd forint felett diszponál, és maga a lakosság, amely előbb-utóbb a kultúra alapvető fenntartója lesz. A nonprofit szervezetek, amelyek közül a legnagyobbak teljes mértékben a rendszer részei, de nem legjellemzőbb részei, hiszen a magyar kultúra hordozója az a számos (vagy inkább számtalan) egyesület, szerveződés, amely ebbe a szférába tartozik.

Ez a többszereplőség lényeges különbségeket okozott a finanszírozásban. Ha az 1995/96-os helyzetet vesszük alapul, a kulturális vállalkozások árbevételei váltak dominánssá, és a költségvetés támogatása kisebb forrást jelentett. Ennek az az oka, hogy költségvetési intézmények is kénytelenek saját bevételeikből élni. Az eddig említett két rész alkotja a finanszírozás közel háromnegyed részét. Hogy ez az arány rossz-e a magyar kultúra számára vagy nem, kemény vita tárgya lehetne.

Inkább kicsit gonoszul kiforgatom Gombár Csaba szavait: nem történt sokterápia ezen a területen, de nem sok terápia történt; ha megkérdezzük mondjuk a könyveseket, ők is feltehetően ezt vallják. A könyvpiac ugyanis teljesen, radikálisan, rendkívül rövid idő alatt alakult át, az ilyen rövid átalakulásokkal óhatatlanul együtt járó értékvesztéssel és értékvesztéssel.

A Nemzeti Kulturális Alap – felhatalmazásánál fogva – kizárólagos pályázattal foglalkozó finanszírozó. A minisztérium táblázatban említett pályázatait évente bizonyos alkalommal hirdeti meg. Ha valamire, többnyire valami nagy projektre irányuló céltámogatást be tud erősíteni a költségvetésbe, az is pályázatos formában nyilvánul meg, de ez rapszodikus – egyik évben van, másik évben nincs. Hasonlóan pályáztatják a helyi pénzek egy részét az önkormányzatok – ilyen értelemben ők is projektfinanszírozók. És itt van a szféra harmadik nagy szereplője, a kulturális alapítványok köre.

A magyar közszolgálati szférában a kulturális nagyalapítványok egyedülálló képződményt alkotnak, semmilyen más közszolgálati szféra (egészségügy, szociálpolitika, oktatás) nem termelte ki magából ezt a nagy közalapítványi rendszert. Velük kapcsolatos véleményem inkább negatív, mint pozitív – keletkezésük nem is volt botrányoktól mentes, gondoljunk csak a kilencvenes évek elejére. Ezzel együtt el kell ismernem, hogy ezen alapítványok jelentős része mára már bebizonyította működőképességét, más része viszont olyan jelentős vagyonszerzésen keresztül jutott mai életszakaszába, hogy sorsa és jövője rendkívül bizonytalan.

Általában ezekkel a pályázattalakkal kapcsolatban van egy olyan gond, amit kicsit irodalmian úgy lehetne megfogalmazni, hogy Ki őrzi az őrzőket?

A pályázatási rendszerek mögött – de jure, a rendszerből következően – csekélyebb ellenőrzési szisztéma húzódik meg, mint a költségvetés mögött. Van, aki azt állítja, hogy a költségvetés pazarlásai, elfolyási, visszaélései, csalási része sem kisebb. Az általam ismert rendőrségi, ügyészségi jelentések viszont csak azt erősítik meg, hogy a pályázatási szektorban történt visszaélések meg sem közelítik a piaci és a költségvetési szektorban föllelhetőket. A rendszer gondozott, mert nincs ugyan meg az a vizsgálat, mint a költségvetési szférát kontrolláló szám-

1. táblázat

Finanszírozók	
Minisztériumok, elsősorban Művelődési és Közoktatási Minisztérium	(1)
Önkormányzatok	(2)
Nemzeti Kulturális Alap	(3)
Lakosság mint vásárló	(4)
Nonprofit szervezetek	(5)

2. táblázat

Finanszírozási arányok %	
Kulturális vállalkozók	68
Költségvetési intézmények bevételei	5
Költségvetési intézmények támogatása	17
Nonprofit szektor	10

3. táblázat

Nagy pályázatok	
Nemzeti Kulturális Alap	(1)
Művelődési és Közoktatási Minisztériumok fejezeti előirányzatok	(2)
Kulturális alapítványok	(3)
Helyi önkormányzatok	(4)

vevőszéki jelentés, de világrajövetelének utolsó fázisában tart éppen a nonprofit törvény (hogy szép-e a gyerek, az ugyan csak utólag derül ki). Feltehetően inkább a nyilvánosság erejét teremti majd meg, amit én a legfontosabb kontrollszempontnak tartok. Megint más kérdés, hogy a magyar nyilvánosságot ismerve egy kicsit bizonytalan vagyok ennek működésében, de ez legyen egy következő konferencia témája.

A pályázatátás általános problémái.

Két probléma nem szerepel a táblázatban, mert ezek annyira időt állóak lesznek, hogy talán nem is érdemes velük foglalkozni. Az egyik az **átmenetiség**

problémája. Az egész rendszer átmeneti állapotban van. Nem jó, de valóságos indok, hiszen a mai középkorú, de még az ifjabb generációk életében is mindig átmeneti korok lesznek. Aki viszont éppen benne él, annak az adott időszak nem átmenetiség, hanem a korszak, ami osztályrészül adatott. Összeomlott szisztémából egy nem teljesen világos szisztéma alakul. A kép Woody Allen-i hasonlattal az egyik oldalon a teljes pusztulás, a másikon éppen összeomlás, és arra kérjük az Urat, adja meg a jó választás lehetőségét.

A pályázatási rendszerek nagyon kemény és valóságos gondja az, hogy Magyarországon, bizonyos kulturális szférákban óriási **túlkereslet** van a pályázati pénzek iránt – sok az eszkimó, kevés a

fóka. Ennek oka, hogy a normális intézményi finanszírozás, alapfinanszírozás nagyon sok területen nem valósult meg (összeomlott, eltűnt, eloszlott), és reménytelen küzdelemben próbálják az érdekeltek megszerezni a pénzt. Sok kuratóriumi tapasztalat alapján állíthatom, hogy bizonyos ponton túl lehetetlen igazságos döntést hozni, mert eleve szelekciókat kell a rendszerbe építeni a pályázatok feldolgozhatósága érdekében. Ez már azonban átvezet a táblázatban is felsorolt problémákhoz. (1., 2. és 3. táblázat)

A 4. táblázat kifejtése

(1) A specifikáció a kultúra világában nagyon kemény dolog, ugyanis a szakmai

4. táblázat

Pályázatátás általános problémái	
Specifikációs problémák	(1)
Működtetés vagy projektum	(2)
Alkotó, közvetítő, vagy befogadó	(3)
Magas- vagy tömegkultúra	(4)
Művészeti „nagyüzemek” vagy „elárvult korszakok”	(5)

Hol rontják el a pályázatokat?	
A „küldetés” hiánya	(1)
Rossz döntési mechanizmus	(2)
Információhiány	(3)
Együttműködés hiánya	(4)
Inkompetencia	(5)

határok sok esetben bizonytalanok. A pályázati rendszerben tehát mindig lesznek olyan határterületek, amelyek vagy kimaradnak, vagy „rossz társaságba keveredve” esélytelenné válnak. A Nemzeti Kulturális Alap működését ismerve ilyen tipikus területnek tartom például az általános jellegű társadalomtudományi folyóiratokat. A döntési mechanizmusok révén aztán csak konckokat tudnak vetni az ilyen folyóiratoknak.

A kultúra állandóan mozgó, dinamikusan változó terület, a specifikáció problémája tehát állandóan fölmerül(het). A pályázati intézményeket közben merevítik a törvények, az alapszabályok, a kuratóriumok annak függvényében, hogy mihez értenek, mihez nem értenek.

(2) Ott jelentkezik elsősorban, ahol nagy intézményi rendszer épült ki, aminek megoldatlan az alapfinanszírozása. Ilyen például a művelődési házak léte; a bizonytalanság aztán különböző irányokba csúszthatja a kérdést, akár különböző politikai erők játékaként is. Az utolsó évben kialakult vita a művelődési központok és nonprofit szervezetek között tipikus álvita, ami mögött valóságos probléma van: egy alulfinanszírozott intézményrendszerbe bele lehet-e vinni egy kemény projektfinanszírozást vagy nem. A megfelelő törvény formálisan rendezzi a problémát, tartalmilag azonban nem, folytatás tehát továbbra is várható.

(3) Mit kell támogatni egy magyar kulturális pályázati rendszernek? A választ tudom: mindent. De mégis: a művet vagy a vevőt? A könyvet vagy a könyvtárat?

(4) Hasonló a megoldása, helyesebben a megoldatlansága ennek a problémának is. A produkciók létrejöttéhez kell-e a támogatási pénz, vagy oda kell vinni, ahol a nagyfogyasztók jelentkeznek?

(5) Nemzeti kultúránk néhány „zászlós hajóval” büszkélkedhet, amelyek néha elsüllyednek, aztán újraindulnak. Amelyiknek erős az érdekérvényesítése, amelyik-

nek kijelölt alapítványa van, eleve nagyobb eséllyel pályázhat. A művészi alkotás, a közművelődés számos területe az „általános” jelzöt viseli, ami azonban a semmivel tekinthető egyenlőnek. Az ide sorolt mondjuk levéltári produkciók, speciális iparművész-pályázatok esélyei lényegesen kisebbek, mint a jó értelemben vett „nagyüzemeké”.

Az 5. táblázat kifejtése

(1) Mit is jelent a „küldetés” hiánya? A szerencsére állandóan változó döntéshozó testületek nem képesek eldönteni a preferenciákat, divatos szóval élve nincs „policy”, amire felépítsék a küldetést, nincsenek jól megfogalmazott célok, stratégiák. Ez – véleményem szerint – általában igaz a nagy kulturális közalapítványokra, ahol a létrehozó az állam volt, amelynek inkompetenciája elég jól ismert ezen a területen. Nem volt képes, vagy csak rosszul volt képes megfogalmazni e közalapítványok stratégiai célját. Remélem, az alapítványok meg tudnak cáfolni: van három-négy-öt évre szóló elképzelésük, ismerik pozíciójukat, nagyjából tudják, miért pályáztatnak – túl azon, hogy a pénzt el kell költeni.

(2) A kiírók maguknak sem határozzák meg, mik az elbírálás szempontjai, mi az elbírálás szerkezete, mik az elbírálás módszerei. (Pozíció hiányában egyébként ezeket nem is lehet meghatározni.) Az, hogy adott pályázatra a beérkező hatszáz pályázat közül milyen alapon válasszuk ki a negyven esélyest, nem nevezhető mechanizmusnak. Jó döntési mechanizmus-hoz beépült stratégiák kellene; ezek nélkül lehet a döntéshozatalnak sok szakmai megoldása, tisztessége, nyilvánossága, ellenőrzése. Ezek megvannak a felszínen, a mélyben azonban más bujkál.

(3) Sokszor előfordul, hogy a kiírók nem döntenek (nem jól döntenek), hogy milyen tényeket, elképzeléseket, dokumentumokat kérjenek az elbíráláshoz. Köz-

ben válik számukra is világossá a dolog; ilyen alapon aztán kizárhatnak szervezeteket, amelyek nem teljesítették formálisan az előírásokat. Ha ez az információhiány nem számolódik föl, minden ellenőrzés formálissá válik, és a pályázatok számára nem lesz világos, melyek a valóban létező, és melyek a fantomszervezetek. Nem fogják tudni eldönteni, hogy valójában kik azok, akik az adott pályázati kiírásnak valóban megfelelnek.

(4) Függetlenül attól, hogy a sokszínűség becses érték, és valóban nem szabad elveszíteni; de a magyar kultúrában működő nagy pályázatonak nincsen tudomásuk arról, hogy ők egy hálónak a részei. Mindegyik önálló identitás, meglévő (vagy nem meglévő) küldetéstudattal, saját kliensrendszerrel, amely kliensrendszer természetesen átfedésben van sok pályázatonál. Nem is arra gondolok, hogy a hálónak ki kellene szűrni a többszörös pályázókat, de nem lenne rossz legalább az etikai vétkesokről tudatni a többi pályázatot, és ami még fontosabb: bizonyos policyk összefonódásában jobban boldogulna a magyar kulturális világ. Az együttműködés hiánya tehát nem az adott pályázati sikerét veszélyezteti, hanem az egész rendszerét.

(5) Az inkompetenciával fémjelzett, igen nyomasztó gond a kiíró szakértők felkészültségéről szól, ami bizony nem mindig kielégítő. Nem igazodnak el a kiírók azon a kulturális területen, amire a pályázati irányul. Ehhez kapcsolódik, hogy nagyon nehéz olyan autentikus és független döntéshozót, kuratóriumi tagot, elnököt találni, aki nem érdekelt valahogy a rendszerben. Ha túl messziről, esetleg külföldről szerződtenek valóban független döntéshozókat, inkompetenciát okoz, mert nem ismerik a dolgokat. Nincs ma Magyarországon talán egyetlen olyan kuratórium – különösen művészeti területen –, amely ne találkozna szembe ezzel a problémával, ha tükörbe néz.

Hol rontják el a pályázók?	
Információhiány	(1)
Hiányos szakmai elképzelések	(2)
Hiányos pénzügyi ismeretek	(3)
Összeférhetetlenség	(4)

A 6. táblázat kifejtése

(1) Mit, mikorra, milyen feltételekkel, hogyan? – ha ezeket nem tudják a pályázók pontosan, vesztes helyzetben vannak. Nem igaz, hogy nincs tájékoztatás, csak sokan nem olvassák el ezeket a folyóiratokat, vagy nem azoknak a kezébe kerülnek, akiknek eszébe jut, hogy pályázni is lehetne. Ez belső információs hiány. Ez abból is fakad, hogy a többség laikus pályázó, tehát a napot nem azzal a tevékenységgel tölti, amely kapcsán pályázni óhajt.

(2) Ezzel magyarázható a már tapasztalt hiányos szakmai felkészültség. Nem is mindig tudják a pályázók, hogy pontosan mit akarnak csinálni; más esetben nagyon is tudják, de általánosítanak, hogy több helyen pályázhassanak. Vannak tipikus pályázatvadászok.

(3) Meglepő számomra a hiányos pénzügyi ismeretek gyakorisága. Nem tudnak pontos költségvetést készíteni a pályázók a projektjeikről, vagy tudnának, de abból kiindulva, hogy a kért összegnek eleve csak a felét várják, a reális duplájára kalkulálják a költségeket – ez a szabályos-szabálytalan folyamat ma már sehová nem vezet. Az első lépést a pályázatoknak kellene megtenni: én a magam részéről ha azt tapasztalnám egy kuratórium részéről, hogy nagyon sok pályázónak ad pénzt, de a kért összeg 20-30-40%-át, azt a kuratóriumot azonnal elzavarnám. Meggyőződésem, hogy a pályázatokat alaposan meg kell vizsgálni, meg kell rostálni és a sikeres pályázók esetében nem szabad a kért összeg 60-70%-a alá menni. A reménytelenül kevés pénz többet árt, mint bármi más, komolytalanná teszi a rendszer egészét.

(4) Az összeférhetetlenség elsődleges oka, hogy túl sok az átfedés a pályázók és döntéshozók között, és ezen semmiféle magyarázkodás nem segít (nem szavaztam, kimentem a teremből, olvastam közben), mivel deklarálva van a jelenlét. Létezik metakommunikáció, vannak kapcsolatok, a dolog egyelőre nem áthidalható.

Ellentmondásos tehát ez a rendszer; vannak jó és rossz oldalai egyaránt. Bőven hagyunk még a gyerekeinknek megoldani valót. Mindebből kitűnik: nemcsak a szegény embernek, de a szegény kultúrának is tökéletesnek kell lennie.

Mély a csupor és nincs tele – kulturális alapítványok Kelet-Európában

Striker Sándor, a Művelődési és Közművelődési Minisztérium Közművelődési Osztály vezetőjének angol nyelvű előadása a *pearle** konferencián.

(Az alábbi összefoglaló az előadás magyar nyelvű jegyzete alapján készült.)

A művészeti menedzselésnek három alapvető típusa létezik, amelyek végigvonulnak – néha önmagukat ismételve – a történelmen.

Legrégebbi változata, amikor az udvarok szponzorálták a művészeteket. Olyan valamivé vált a kultúra, amit kivettek a társadalomból és paternalisztikus módon támogattak

A 18. század, a felvilágosodás alapvető változásokat hozott. A kultúra önállósult a polgári társadalomban; nem a király, hanem a nagyközönség adta a megrendeléseket. Uralkodóvá vált a piaci, polgári mentalitás. Ez az állapot jellemzi azóta Európa demokratikus országait.

A 20. században újjáéledt a paternalizmus. Magyarország is azokhoz az államokhoz csatlakozott, amelyekben a központi politikai erő rendelt szellemi termékeket. Az elképzelésének megfelelő termékekért jól fizetett, amelyekről nem akart tudni, azokért nem fizetett. Párhuzamosan létezett tehát a jól és rosszul fizetett művészek társadalma annak függvényében, hogy a három hírhedt (a támogatott, túrt és tiltott) kategória közül ki melyikben kapott helyet.

(Kivételes helyzetet élvezett a zene ebben a rendszerben, hiszen – szemben például az irodalommal – jellegénél fogva

nehezebben tulajdonítható a műveknek konkrét politikai tartalom. Erős hagyományai is voltak már Magyarországon; Bartók, Kodály híre meggondolásra készítette a hivatalnokokat, bár Bartók ezzel együtt is feketelistára került egy időben. Kodály pedagógiai koncepciója és annak eredményei még meg is feleltek az akkori elvárásoknak.)

Sok művész hozzászólt ehhez a paternalizmushoz. Tudomásul vették a feltételeket és elfogadták a privilégiumokat. szemben a kapitalizmussal, ahol a privilegizált művészeknek szembe kell nézniük az eredeti problémákkal, itt ezekkel nem is volt szabad foglalkozniuk. Orwell Állatfarmja modellezi e helyzet szélsőséges változatát. A hivatalos politika szemben a gondolkodókkal, a disszidens művészekkel

A nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején, a változások idején az alapvető feladat tehát az volt, hogy felszabadítsák és szárnyalni hagyják a kreatív művészeteket. Egyértelművé vált, hogy a világ többi része más valóságot hozott létre, mint amilyenről mi tudhattunk. Ez a felismerés azonban egybeesett egy új, a kultúrának kevésbé kedvező szemlélettel: az adott gazdasági helyzetben minden a gazdaság körül forgott; az állam kivonult a kultúrából, a művészetekből és hagyta, hogy azok úgy szponzorálják magukat, ahogy tudják. Itt volt tehát a várva várt szabadság. Hamar kiderült azonban, hogy a gazdasággal foglalkozó új időszak a kultúrát csak mellék- vagy végtermékként hajlandó csak kezelni. A demokrácia ugyanis drágább, mint a diktatúra. És mi örököltünk egy drága, nem rentábilis gazdaságot, és létre kellett hozni egy drága, demokratikus kultúrát. A kultúra, a művészet két dolgot akart egyszerre:

- 1.) szabadságot, tehát demokráciát
- 2.) támogatást, tehát paternalizmust.

Hogyan oldjuk meg a bérkérdést: kicsi, de biztos, vagy nagyobb, de bizonytalan keresetekkel? A legnehezebb mindenütt a legjobb megoldást megtalálni.

A zenekarok köztes helyzetben vannak:

kevés állami támogatás mellé önkormányzati segítséget kapnak – természetesen az egyéneként pályázott, és a maguk által kitermelt pénzek mellé.

Kelet-Európában azonban az alapítványok sem úgy működtek, mint másol a világon. Nem volt magánvagyonuk, amit el lehetett volna osztani. (Ahogy Micimackó is járt, amikor megevett egy csupor mézet, és másnap üresen találta a csuprot.) Végül ezekbe az üres edényekbe az állam töltögetett pénzt, pedig magánpénz kellene beléjük. A Brit Művészeti Tanács rendszerének megfelelően létrejött a Nemzeti Kulturális Alap; ez pénzgyűjtő szervezet, amelybe mi adjuk a kulturális tevékenységek után fizetett adók formájában a pénzt. Ez az összeg ma már két és fél milliárd forint, amelyre különböző kuratóriumokon keresztül lehet pályázni.

Azt kell célként kitűzni, hogy szokássá váljék a kultúra élvezete, így lehetne igazán szponzorálni a kultúrát, a művészetet. Részből a járulékként fizetett adó, részben magánjellegű támogatások formájában. Meg kellene tudni vásárolni a könyveket, a legális CD-t, a belépőjegyeket. A kultúra akkor nem vég- és melléktermék lesz, hanem az életmód része.

Hidak vagy falak? – Előadóművészet

Nyugat- és Kelet-Európában,

avagy a zenekar-finanszírozási
problémák három évszázada

Popa Péter, a Magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetségének elnöke PEARLE konferencián elmondott megnyitó beszédének ide vonatkozó részlete

...Nyilván mindenki ismeri a történetet, hogy miután II. György angol király ráunt udvari karmesterére, John Bannisterre (aki folyamatosan intrikált a külföldi, különösen a francia zenészek ellen), a muzsikusként egyet és 1672-től zenekari hangversenyeket rendezett saját házában a londoni polgároknak, belépti díj ellenében. Az addig csak uralkodóknak megadatott passzió, hogy zenekart működtessenek, ettől a pillanattól nyert polgárjogot, nevezetesen azzal, hogy a zenekar működési költségeit részekre bontva, azt a érdeklődőktől belépti díj formájában beszedve, megteremtette a polgárság számára is hozzáférhető zenekart, vagyis a mai értelemben vett szimfonikus zenekar ösét, és egyben megteremtette az első, tár-

sadalmi bázison nyugvó fenntartói rendszer. Ugyanakkor azonban John Bannister akaratlanul elindította azt a finanszírozási, szabályozási problémásorozatot is, amellyel mi most konfrontálódunk.

Ha csak az évszámokat tekintjük, akkor Magyarország meglehetősen későn zárkózott fel ehhez a fejlődéshez, de ha azt nézzük, hogy Magyarország visszatartotta a török-muzulmán egész Európát célba vevő hódítását, majd százötven évre török uralom alá került, akkor nem is túl későn, már az 1700-as évek végére elkezdte a felzárkózást.

1729-ben már Pozsonyban – mai nevén Bratislavában, az akkor magyar királyság második legnagyobb, koronázó városában – 25 tagú, abban az időben óriásinak számító szimfonikus zenekart működtetett a hercegrímás, és 1773-ban a pozsonyi színházban, 1795-ben pedig Pesten – ezúttal már polgári közönségnek – szimfóniákat játszottak. Az igazi áttörés azonban csak 1853-ban következett be, amikor Erkel Ferenc kezdeményezésére és irányítása alatt megalakult az első magyar szimfonikus zenekar, a ma is működő Budapesti Filharmoniai Társaság Zenekarának őse.

Őnök valószínűleg mindannyian ismerik országunk hanyattatott történelmét, hogy Kelet és Nyugat ütközőpontjában mindig is olyan helyzetbe kerültünk, amely a legkevesébbé dinamikus fejlődésnek kedvezett, de minden körülmények között fantasztikus eredménynek tartható, hogy 1853-tól, az első hivatásos zenekar megalakulásától folyamatosan alakultak zenekarok, ma pedig – miután a legjelentősebb, zenekarokkal és színházakkal egyaránt rendelkező magyar vidéki városokat a trianoni békeszerződést követően más országokhoz csatolták – elmondhatjuk, hogy a nyolc fővárosi hivatásos zenekar mellett hat vidéki városunknak van saját fenntartású, hivatásos zenekara, és kisebb városainkban további nagy múltú, de státusszal nem rendelkező zenekarok hivatásossá válása van folyamatban. Régióinkban a körülmények függvényében tekintélyes múltú zenekari kultúra alakult ki, aminek egyenes következménye lehetett, hogy rendszerváltás után éppen ez a terület szerveződött leggyorsabban, és a volt szocialista országok közül elsőként itt jött létre széles alapokon nyugvó, más magyar szervezetek előtt is példaként emlegetett, erős szövetség a szimfonikus zenekarokból.

Az itteni eredményekről beszélve azonban nem szabad elfelejteni, hogy a megtett utat mindig csakis a körülmények – a társadalom sajátos fejlődésének – tükrében lehet értékelni. Ezeket az eredményeket nem lehet a nyugati, szinte zavar-talanul fejlődni tudó demokráciák mérési módszereivel sem vizsgálni, sem véleményezni. Tudni kell, hogy abszolút értelemben nincsenek olyan kategóriák, amelyek pontos másai lennének a nyugat-európai kategóriáknak, a relatív társadalmi értékrendek és normák azonban – ha árnyalataikban más színtónust is alkalmaznak – átjárhatók, konvertálhatók és alapot képeznek arra, hogy (álláspontjainkat kölcsönösen módosítva) egyre közelebb kerüljünk egymáshoz.

Nálunk a rendszerváltás együtt járt azzal, hogy az ország látszólagos gazdasági teljesítőképessége mélypontra zuhant, ezért az értékmegőrzést és a fejlődést az egyre csökkenő szintű reálbérek mellett kellett biztosítani. Rendkívül széleskörű összefogásra volt szükség ahhoz, hogy a kultúrában jelentkező sokkhatás elmaradjon attól, amit a gazdaságban tapasztaltunk. Ebben az összefogásban nem ritkán cserélődtek, összemósódtak a szerepek, de az eredmény önmagáért beszél: a zeneművészeti oktatásban (minden szinten) nőtt a tanulók száma. Miközben pedig intézmények és munkahelyek szűntek meg, Magyarországon egyetlen zenekart sem szüntettek meg, sőt újabbak alakultak. Természetesen fel lehet tenni a kérdést: helyes-e a tendencia? Vannak olyanok, akik az ország mindenkori, pillanatnyi gazdasági teljesítőképességéhez kívánják igazítani a zenekarok számát; én személy szerint azonban – különösen a hosszú távú fejlődést szem előtt tartva – rossz és káros felfogásnak tartom.

Világhírű, nagy tudású professzorunk, Tátrai Vilmos örökérvényű megállapítása szerint „egy zenekar olyan, mint az ország, amelyben működik”. (Ha ismerjük az országot, megértjük a zenekart.) A mondás fordítva is igaz: egy ország gazdasági erejének és kulturális szintjének fokmérője, hogy milyen színvonalú és hány szimfonikus zenekart tud elartani, illetőleg hány szimfonikus zenekarra van igénye a közönségnek. A szimfonikus zenekar egy hosszú folyamat révén létrejött élő organizmus, amely a benne megtestesülő anyagi és szellemi tőke, tapasztalat miatt megismételhetetlenül létrehozott kincs, nemzetek és közösségek saját-

ja, tulajdona és sajátossága – egyszóval esszenciája.

Téved tehát, aki azt hiszi, hogy egy szimfonikus zenekar csupán – a pillanatnyi gazdasági helyzet függvényében – bőséges esztendőben működtethető, ínséges esztendőben megszüntethető.

Az is téved, aki azzal áztatja magát, hogy egy kisebb állandó, alkalmi muzsikusokkal kiegészített együttest foglalkoztatva – a fenntartási költségeket így mérsékelve – igazi szimfonikus zenekart tart fenn. Alkalmi és erősen fluktuáló zenekarból sohasem lesz saját stílussal és hagyományokkal rendelkező, egyszóval igazi szimfonikus zenekar.

Éppen ezért a meglévő szimfonikus zenekarok megőrzése közös ügy. Talán ebből is kiviláglik, hogy nálunk az egy közös cél megvalósítása, a kultúra átmentése nem válogatott a módszerekben. Az átalakulásra nincs recept, csak célok és érdekek egyeztetése létezik. Ez az oka, hogy mi sajátos utat jártunk be: más, zökkenőmentesebben fejlődő országokban kialakult gyakorlattól eltérően, másfajta partnerviszonyok mentén haladunk céljaink felé: mi egy szakmai szervezetben dolgozunk igazgatók és művészek, mi a közös cél érdekében félretesszük a helyzetünkben adódó érdekkülönbségeket.

A tét nem kicsi: úgy kell megmentenünk, átmentenünk és továbbfejleszteniünk kulturális kincseket, hogy közben meg kell vívnunk a még rosszabb helyzetben lévő, még keletibb zenekarok életre-halálra menő konkurenciaharcával, de ugyanezt meg kell vívnunk az egyszerű életben maradásért is a nyugat-európaival azonos árszínvonal és az annál nyolcszor alacsonyabb bérszínvonal mellett. De harcolnunk kell az egyre magasabb, sokszor csupán önvédő nyugati elvárásokkal is, miközben – túl az egyszerű létfenntartási küzdelmen – emberi méltósággal kívánunk élni, és művészi méltósággal kívánjuk elismert értékeinket bemutatni országnak-világnak...

1998. a kooperáció éve lesz

Török András államtitkár, Nemzeti Kulturális Alap elnökének ismertetője

1997. november 4-én, A kultúra pénze 1998 Kulturális Pályázatok Fórumán

Fordulópont a pályázatok történetében, hogy a pályázatok közös konferenciát tartanak. A Nemzeti Kulturális Alap felé ívelő szakaszba került a tavaly hozott

törvény nyomán. Egyre több a rendelkezésünkre álló összeg; az 1998-as költségvetést még nem ismerjük pontosan, de az ideinél több lesz.

A Nemzeti Kulturális Alap minden évben felteszi magának a kérdést: ugyanazt jelenti-e a kultúra fogalma, mint az előző esztendőben. A kultúra fogalma ugyanis állandóan változik. Maga a Nemzeti Kulturális Alap, a maga szempontjából, vagyis a támogatandó területeket számontartva nem az őt érintő területek közé sorolja a tudományt, de az oktatást sem, hiszen ezekre a diszciplínákra már végképp nem futja a rendelkezésre álló pénzből. Idetartoznak azonban bizonyos műemléki ügyek, könyvkiadási és folyóiratügyek, ezen belül bizonyos építészeti témák is.

Kulturális misszióknak szektorsemleges; távol tartjuk magunkat minden nemzeti, önkormányzati intézménytől, civil szervezettől, magánembertől és az üzleti szférától egyaránt. Filozófiánk szerint ráségítő támogatást kívánunk adni

Világszerte háromfajta kulturális támogatás létezik: működési, beruházási és programtámogatás. Mi kizárólag a harmadik fajtával foglalkozunk. Az általunk átutalt pénznek 5%-ával azonban nem kell elszámolni, azt fel lehet használni akár a másik két célra is. A 95% azonban szigorúan programtámogatás, amit számlákkal kell igazolni. A megvalósítást elősegítő jobb technikai eszköz beszerezhető, ez nem érinti ebből a szempontból a nem támogatott második kategóriát.

Szeretnénk majd elmozdulni az ügynevezett strukturális támogatás felé. Minden egyes kulturális területen a már bizonyított műhelyeket akarjuk jobban támogatni. Esetenként megpróbálunk középtávú biztonságot nyújtani, ami különösen fontos lehet például a könyvkiadók életében.

Fordulatot szeretnénk a folyóiratok finanszírozásában is. Egyetérték a Soros Alapítvány koncepciójával, amely szerint nagyon sok a közpénzből támogatott folyóirat. Mert jó dolog ugyan a sok folyóirat, csak éppen kevesebbet kellene közpénzből fenntartani. Az erre fordítható pénz túlnyomó többségét kevés folyóiratnak javasoljuk odaítélni – konkrét számokról, arányokról természetesen nem esett szó. Pozitív változást Magyarországon azonban csak több pénzzel lehet elérni, ezért az az elképzelése a bizottságnak, hogy többletforrást kíván juttatni a

folyóiratok támogatására. Ebből azonban csak a legjelentősebb folyóiratok, előfizetőik arányában részesülhetnek.

A Nemzeti Kulturális Alap autonóm kollégiumokból áll, amelyek megkapják év elején a keretüket, és attól kezdve ők írják ki a pályázatokat és ők döntenek. Döntésük végleges, fellebbezésnek, ellenjegyzésnek helye nincs. Az a kívánságunk, hogy minden szakma a saját könyveiért, folyóirataiért és nagy rendezvényeiért teljes körű felelősséget vállaljon.

1998-ban lényegesen nagyobb lesz az Alapítvány megkötés nélküli, nemcsak projektre fordítható költségvetése, mint 1997-ben. Ezért szeretnénk, ha a bizottságok nagyobb felelősséget vállalnának a nemzetközi kapcsolatok terén (például, hogy a legjelentősebb nemzetközi szakmai szervezetekhez csatlakozók megpályázhassák a tagdíjakat, szakemberek konferenciákra utazhassanak, stb.). Ugyanígy az európai uniós programokat is szeretnénk támogatni úgy, ahogy ezt külföldön is teszik. Az Európai Unión belül is kevés a pénz a kultúrára, és ezért ott is a több ország kooperációjával létrehozott programokat támogatják szívesebben. Mi így is szeretnénk biztatni az intézményeket, a cégeket, hogy ezekbe bekapcsolódjanak. 1998. a kooperáció éve lesz a kulturális alapítványok területén, mert szeretnénk elérni, ha egy kiemelkedő projektet kooperálva lehetne támogatni (például önkormányzattal együtt); így biztosítva lehetne, hogy a támogatásra szánt pénz ha önmagában nem, de együtt elég az adott program megvalósításához.

Fontosnak tartjuk az üzleti szférával való közreműködést. Szerződés alapján jelen pillanatban a Kereskedelmi és Hitelbank, valamint a MATÁV Rt. támogatja a Nemzeti Kulturális Alapot. E külső szponzorok biztosítják a sokat vitatott digitális kultúra támogatását. Erre addig lesz szükség, amíg a digitális kultúra nem „találja meg a helyét” a különböző területek között, és nem rendelkezik annyi tájékozott szakemberrel, hogy autonóm kollégiumot hozhassunk létre.

A kultúra pénze 1998 Kulturális Pályázatok Fórumán több pályázató képviselője is ismertette alapítványának rendszerét eredményeit, terveit. E lap olvasóit elsősorban a Nemzeti Kulturális Alap részéről adott információk érinthetik elsősorban. A Fővárosi Kulturális Biztosság nevében felszólaló

Körmeny Ferenc beszámolójának érdekessége talán az a fejtegetés volt, amellyel indokolta, hogy miért nem elkerülhető az érdekelt szakemberek kuratóriumokban való részvétele. Ennek lényege, hogy a kuratóriumokban az

adott szakma legjobbjainak, legeredményesebbjeinek van helyük – nem lehet kívülállókkel elbíraltatni a pályázatokat. A rotáció segít az egyéni érdekek érvényesítésének elkerülésében, jelleget a legjobbak köre nem olyan nagy,

hogy alkalmankénti ismétlődésekre ne kerülhetne sor.

Érdekes volt Bakonyi Éva beszámolója a Soros Alapítványról, amelynek számszerűsített lényegét az alábbiakban olvashatják. *Tóth Anna*

A Soros Alapítvány 1989 óta van jelen a Magyarországon. Azóta a következőképpen alakult a pályázati pénzek összege és azok aránya a magyar kultúra finanszírozásában.

1989		23%		83 millió forint
1994		40%		462 millió forint
1998		25%		805 millió forint

Amiből kiolvasható, hogy az alapítvány kultúrára fordított összege évről-évre, az inflációs mértéket meghaladóan, vagyis reálértékében növekedett.

1998-ban a zenei területeket érintő összegek az alábbi módon alakulnak:

Tárgy	Összeg	Megjegyzés
Folyóirat	112 millió forint	13,8%
Zenei programok	25 millió forint	
CD-felvételek	10 millió forint	új projekt
Kultúra és művészetek összesen	93 millió forint	

Hangszerkereskedelmi és szolgáltató Kft.

1074 Budapest,
Dohány u. 86.
Tel./fax:
342-3623
Nyitva:
hétfő–péntek
9.30-tól
18.00 óráig
Szombat
9.30–13.00

Új és használt hangszerek vétele, eladása,
igazságügyi szakértő véleményezése, szakbecslése.

Alkatrészek, tartozékok, kiegészítők forgalmazása:
húrok, vonók, tokok, huzatok, állványok stb.

Thomastic, Pirastro, Corelli és Jargar húrok